

*Dilnoza Jumayeva,
Filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) dotsent
O'zbekiston davlat san'at va madaniyat instituti*

ABDULLA ORIPOV SHE'RIYATINING TIL XUSUSIYATLARI

Annotatsiya. Ushbu maqola sevimli shoirimiz Abdulla Oripov she'riyatining til xususiyatlariga bag'ishlanadi. Maqolada shoirning "O'zbek paxtasi", "Oila", "Samoviy mehmon, besh donishmand va farrosh kampir qissasi", "Uyqu", "Qayrag'och" "Xayrixoh", "Suvrat va siyrat" she'rlari tahlilga tortilgan.

Kalit so'zlar: til, ma'naviy qurol, til mas'uliyati, til boyliklari, she'riyat, tilining go'zalligi.

*Дилноза Жумаева,
доктор философии (PhD) по филологическим наукам, доцент
Государственный институт искусства и культуры Узбекистана*

ЯЗЫКОВЫЕ ХАРАКТЕРИСТИКИ ПОЭЗИИ

АБДУЛЛЫ ОРИПОВА

Аннотация. Данная статья посвящена языковым особенностям поэзии нашего любимого поэта Абдуллы Арипова. В статье анализируются стихотворения поэта «Узбекский хлопок», «Семья», «История небесного гостя, пяти мудрецов и чистой старухи», «Сон», «Кайрагач», «Хайрих», «Суврат ва сырат».

Ключевые слова: язык, духовное оружие, языковая ответственность, языковые ресурсы, поэзия, красота языка.

*Dilnoza Jumayeva,
Doctor of Philosophy in Sciences Philology, docent
Uzbekistan state Institute of Arts and Culture*

ABDULLA ORIPOV'S POETRY LANGUAGE CHARACTERISTICS

Abstract. This article is devoted to the linguistic features of the poetry of our beloved poet Abdulla Aripov. The article analyzes the poet's poems "Uzbek

cotton", "Family", "The story of a heavenly guest, five wise men and a clean old woman", "Sleep", "Kayragach", "Khayrikhoh", "Suvrat va siyrat".

Key words: language, spiritual weapon, language responsibility, language resources, poetry, beauty of language.

Kirish. Hayot gultoji deb atalmish insonni hayvondan judo aylagan guhari sharif – TIL, ustozlarning takrorlanmas fazilatlarini o‘zida mujassam eta olgan alloma shoir Abdulla Oripov uqtirganidek, til faqat vosita-yu robitagina emas, balki g‘oyat o‘tkir ma’naviy qurol hamdir. Ko‘pgina asarlarni o‘qiganda “til go‘zalligini, ipakday mayin bo‘lib jilolanib turishini kamdan-kam uchratayotgani, “hatto ba’zi katta adiblarimizning asarlarida ham ona tilimizning ruhi siniq”ligini yashirmayotgan adib: “Darhaqiqat, ma’lum did va saviyaga ega bo‘lmagan ijodkor adabiyotning birinchi elementi bo‘lmish tilning o‘zidayoq kimligini bildirib qo‘yadi, deb yozadi “Ehtiyoj farzandi” kitobida. U so‘zni o‘z o‘rnida ishlata bilish, albatta, she’rni bezashini, G‘afur G‘ulom she’rlarini ona tilimizda o‘qishli kitob qilib turgan fazilat ham ustoz shoirning so‘zga chapdastligida ekanini ta’kidlaydi.

Asosiy qism. Haqiqatan ham, buyuk so‘z san’atkorlari Abdulla Qodiriy, G‘afur G‘ulom, Oybek, Maqsud Shayxzoda, Abdulla Qahhor, Hamid Olimjonlarning iste’dodlari til mas’uliyati va zahmati tufayli umrboqiylik kasb etgan. Akademik shoir G‘afur G‘ulomning:

Bir varaq qog‘ozga besh so‘z yozguncha,

Ming karra o‘ylayman, toki bu.

Sizday dono bola, og‘il-qizlarim,

Bitta mo‘ysafidni qilmasin kulgu – Degan so‘zlari har bir qalamkash uchun esdalik-dasturulamal sifatida hamon jaranglayveradi.

Eng avvalo, shoir til boyligidan o‘rinli foydalanish uchun sinchkovlik bilan izlanadi. Serqirra hisoblangan til lug‘atining purma’no so‘zlari, ma’nodosh so‘z va iboralarini chertib-chertib tanlaydi. Biron bir she’ri misolida til ustida qanday ish olib borgan haqida so‘ralganda “Ona sayyora” she’rini rosa olti oydan so‘ng chop

ettirganini aytib, sababini shunday izohlaydi: “Bir zumlik bezovta o‘ylar so‘nggida, yana ruxsoringga termulaman jim” degan satrlar bor. Uning dastlabki nusxalarida “bezovta” so‘zi o‘rniga “tashvishli”, “g‘amgin” va shunga o‘xshagan so‘zlarni ishlatgandim. Ammo, nazarimda, ular joyiga tushmagandek tuyulaverdi. “qanaqa so‘z topsam ekan?” deb ancha bosh qotirdim...”

Abdulla Oripov qaysi tilda sinonim ko‘p bo‘lsa, o‘sha tilni boy hisoblaydi va o‘zbek tilida sinonimiyalar ko‘pligini qayd qilib, g‘azal mulkinging sultoni Alisher Navoiyning bebaho hikmatlarini adabiy maqola va suhbatlarida (“Ehtiyoj farzandi”, “Bezovta o‘ylar sehrida...”) qayta-qayta tilga oladi. O‘zi ham sinonim so‘zlarning ma‘no noziklariga jiddiy e‘tibor beradi.

Shoir o‘z ijodida xalq og‘zaki ijodiga, xalq jonli tilining hikmatli imkoniyatlariga katta mehr va mas‘uliyat bilan yondashadi. O‘z xalqi tilining go‘zalligi bilan faxrlanadi. Uni asrashlikni, undan ijodiy foydalanishni qayta-qayta uqtiradi. “Ona tilimizning ipakday tovlanishi, go‘zal ritmikasi, boy aslahaxonasi bor. Har qanday shaklni qo‘llaganda ham ana shu xazinadan foydalanish kerak. Foydalanish uchun esa bilish kerak, bilish uchun bolalikdan til boyliklaridan bahramand bo‘lib borish lozim.... Tilimizning boyligi hech qayoqqa ketmagan, o‘z qo‘limizda mavjud”ligini ta’kidlaydi. Shoir ijodini kuzatganda ana shunday ijodiy tajribaga suyanganini ko‘ramiz.

O‘zbekiston xalq shoiri xalqi uchun xalqona yozadi. Uning she‘rlarida Hamid Olimjon misralari ravonligi, ko‘tarinkiligi uyg‘unlashib ketgan. Abdulla Oripov ijodining xalqchilligi, birinchi navbatda, xalq tiliga yaqinlikda:

Tong bilan Vatan bo‘ylab

Bir xabar qoqodi qanot,

O‘zbek yana o‘z so‘zin

Ustivor do‘ndiripti.

Betimsol taloto‘pda

Muzaffaru bosabot

O‘zbek yana do‘ppisin

Qiyalab qo'ndiribdi. (“O‘zbek paxtasi” she’ri).

“Tongda” – tong bilan, “tarqaldi” – qanot qoqdi, “va’da”, “majburiyat” – so‘z, “bajarmoq” – do‘ndirmoq so‘zlashuv uslubining so‘zlari emasmi, o‘quvchiga shunchalik yaqin, shu qadar tushunarli. Buning ustiga «qanot qoqdi»da “juda tez” ma’nosi ham mujassam. “Do‘ndirmoq”dan shunchaki o‘rinlatmoq emas, boplab, joyiga keltirib, ko‘ngildagidek qilib bajarish anglashilsa, “Do‘ppini qiyalatib ko‘ndirmoq” (do‘ppini yarimta qilib)da shod-xurram bo‘lib ma’nolari ham bor-da. Betimsol musobaqa g‘olibiga do‘ppini qiyalab qo‘ndirish ham, yarimta qilish ham, osmonga otish ham yarashadi.

Badiiy ijodi va adabiy qarashlari haqida ko‘p va xo‘p yozilayotgan Abdulla Oripovning til, uslub, tarjima bilan bog‘liq lisoniy-ma’rifiy qarashlari ham qator monografik tadqiqotlar uchun manba bo‘lishi shak-shubhasiz.

Abdulla Oripov she’rlari matnida “mayli” yuklamasining takror qo‘llanishi ham shoir uslubining o‘ziga xosligini namoyon etadigan xususiyatlardan biri sanaladi. “O‘zbek tilining izohli lug‘ati”da shunday izoh beriladi: “Mayli.- 1.Rozilik javobini bildiradi: ma’qul, roziman, xo‘p bo‘ladi. 2. Nima bo‘lsa bo‘lar, nima bo‘lsa bo‘lsin; hechqisi yo‘q”. Abdulla Oripov she’rlari tarkibida kelgan “mayli” yuklamasi mohiyati ushbu izohlarning barchasiga mos keladi, ayni choqda, uning semantik ma’nosi poetik jihatdan kengayadi.

Abdulla Oripov “Buloq” nomli she’rida shunday yozadi:

Odamlar, tegmangiz, mayli toshsin u,

Mayliga, tog‘ni ham ko‘rsin yo‘lida. (1-jild. 39-bet)

Shuningdek shoirning “Uyqu” (Mayliga, do‘stlarim unutsin sekin), “Qayrag‘och” (Sen-chi, bu dunyoga Inson bo‘lib boq, Mayli, bir kun meni o‘tin qilib yoq), “Xayrixoh” (Mayli gado bo‘lgil, mayli, bo‘lgil shoh) sarlavhali she’rlarida va boshqa o‘nlab shunday she’rlarida ayni so‘zga qayta-qayta murojaat qilgani kuzatiladi.

Mashhur “Suvrat va siyrat” she’rining birinchi so‘ziyoq shoirning holatini, nima bo‘lsa, bo‘ldi endi degandek kayfiyatini namoyon etadi:

*Mayli, suvratimga boqqilu quvon,
Lekin siyratimga tashlama nazar.
Bir yoqdan tuganmas baxt berdi jahon,
Bir yoqdan tuganmas o'kinch va kadar... (1-jild. 271-bet).*

Yuqoridagi bandning keyingi ikki misrasida “Bir yoqdan tuganmas” soʻz birikmasi takror kelgan. Darvoqe, Abdulla Oripov oʻz ijodida soʻzlar va soʻz birikmalarining takrori sanʼatidan juda koʻp va oʻrinli foydalanadi. Shoirning “Xayrlashuv” sheʼri shu nuqtai nazardan eʼtiborlidir. Sheʼrning avvalgi misralarida lirik qahramon holati, kayfiyatini muallif aynan “xayr” soʻzi hamda “ey” murojaat yordamchisining takrori vositasida namoyon qiladi:

*Xayr, ey, bearmon kezgan qirlarim,
Xayr, ey, yiroqqqa qochgan soʻqmoqlar.
Xayr, ey, maskanim –tuqqan yerlarim,
Xayr, ey, sahrolar, xayr, ey, togʻlar. (2-jild, 16-bet)*

Xulosa. Umuman bunday poetik ifoda tarzi Abdulla Oripov badiiy tafakkuriga, demak, ijodi dunyosiga taalluqli boʻlgan eng muhim tamoyillardan biri sanaladi. Zero, jonli xalq tilida, xalq ogʻzaki ijodi namunalarda taʼkid uchun bu tarzda badiiy fioda vositalaridan keng foydalaniladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Rahmonova M. Abdulla Oripov sheʼriyatida badiiy butunlik. Filol.fanlari nomzodi.diss. avtoref. – Toshkent: 1998. – B.27.
2. Qoʻshjonov M. Kamalakdek serjilo. // Abdulla Oripov. Yillar armoni. – Toshkent: 1984. – B. 22.
3. Oripov A.Umr qisqa, qarz esa katta... // Sharq yulduzi. 1991. – № 4. – B. 154-158.
4. Oripov A. Oʻkinch va faxr. // Oʻzbekiston adabiyoti va sanʼati. 1991. 5-aprel.
5. Oripov A. Niyat ulugʻ boʻlsa... // Xalq soʻzi. 2000 yil 15- aprel.

6. Soliyev A. Abdulla Oripovning –Hangoma she‘rini o‘rganish. // Ma‘rifat. 1991. – № 24.

7. Abdulla Oripov. Tanlangan asarlar. To‘rt jildlik. Birinchi jild. She‘rlar va dostonlar. Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi “Adabiyot va san‘at” nashriyoti, 2000. – B. 432; Ikkinchi jild. She‘rlar, dostonlar. 2001. –B. 496; Tarjimalar. Uchinchi jild. – Toshkent: 2001. – B. 384; Kinossenariy, maqolalar, suhbatlar, xotiralar, qaydlar. 4- jild. – Toshkent: 2001. – B. 384.